

Inleiding

De wereld is vandaag wat zij altijd is geweest: een gevaarlijke plek, waarin staten met elkaar wedijveren, soms oorlog voeren, soms samenwerken, waarin grote mogelijkheden oprijzen en vervolgens afkalven. Andere spelers – de publieke opinie, grote ondernemingen, een terreurgroep – kunnen af en toe aan zet zijn, maar het zijn de staten die het laatste woord hebben, zoals in vroeger tijden. De geschiedenis is dus meer present dan ooit – al moet met die vergelijkingen tussen gisteren en vandaag altijd voorzichtig worden omgesprongen. De geschiedenis bereidt haar gerechten nooit tweemaal op dezelfde manier. Maar de ingrediënten zijn wel vaak dezelfde.

Elke generatie heeft echter het gevoel in een heel nieuw wereld te leven, met nooit eerder geziene nieuwe ontwikkelingen, nieuwe actoren, nieuwe thema's. Bij nader toezien echter is veel wat een generatie als 'nieuw' aanvoelt en bestempelt, door vorige generaties op dezelfde manier ervaren. Aldous Huxley was er rotsvast van overtuigd dat uit de geschiedenis maar één les te trekken is en dat is dat er geen lessen getrokken worden uit de geschiedenis. Dat hoeft nochtans niet zo te zijn. De wereld is 'leesbaar'. We gaan dus de tijd nemen om even te bezinnen en te analyseren wat er in de afgelopen decennia nu echt is gebeurd – en wat de komende decennia zouden kunnen brengen, om aldus enige orde in de schijnbare wanorde aan te brengen.

Dit handboek heeft de bedoeling de **basisdynamiek van de hedendaagse wereldpolitiek** bloot te leggen en de mechanismen en processen te identificeren, die de huidige wereldorde – met andere woorden, de ordening van de macht op mondiaal vlak – dag na dag aan het kneden zijn.

Het internationale systeem was en is een anarchistische verzameling van staten, internationale organisaties en onafhankelijke spelers. Aangezien er geen hoge autoriteit bestaat boven de staten, zijn er spelregels nodig om het geheel te ordenen, zodat staten niet voortdurend met elkaar in botsing raken. Zulke spelregels zijn steeds het resultaat van specifieke machtsverhoudingen. Die creëren zekerheid, voorspelbaarheid en stabiliteit. Ze leggen discipline op, zowel binnenlands als internationaal. Zij duwen de onophoudelijke stroom gebeurtenissen in een keurslijf. De hoofdrolspelers bij de vorming van deze spelregels zijn, zoals steeds, de staten met de grootste macht – de grootmach-

ten. Meer dan alle andere actoren trekken zij de krijtlijnen, waarbinnen de wereldpolitiek zich afspeelt, zoals een bedding de loop van een rivier kanaliseert.

Maar als machtsverhoudingen radicaal wijzigen, dan zijn de spelregels niet langer aangepast en zijn de hoofdrolspelers niet langer in staat om te wereldpolitiek te 'sturen'. Als staten geen gemeenschappelijke regels meer respecteren of de macht niet hebben om te sturen, dan lijkt er geen lijn en logica meer te zitten in de wereldpolitiek. Wanorde lijkt dan in de plaats te komen van orde. Dat is wat er gebeurde toen de bipolaire wereldordering onverwachts eindigde, tussen 1989 en 1991.

Wie de wereldpolitiek op bovenstaande manier beschrijft, vertrekt van een bepaald gezichtspunt, een paradigma. De beschrijving beantwoordt aan het meest klassieke paradigma in de leer van de internationale betrekkingen, het zogeheten Realisme. Dat is een stroming, die er bij uitstek van uitgaat dat machtspatronen in de relaties tussen staten het meest bepalend zijn voor het internationale systeem.

Maar de wereldpolitiek draait niet enkel om macht. Hier vullen we het klassieke Realistische paradigma aan met complementaire invalshoeken. Nieuw zijn deze niet. Zo schreef de Britse historicus Edward H. Carr in 1939 al, in zijn magistraal overzichtswerk over het interbellum *The Twenty Years' Crisis*, dat macht niet het enige is dat telt in de internationale politiek. Op de lange duur zal de mensheid zich steeds verzetten tegen brute macht. Een internationale orde veronderstelt ook een aanzienlijke mate van vrijwillige instemming. Die internationale orde bestaat uit twee onlosmakelijk verbonden elementen, aldus nog Carr: realiteit én utopie, macht én waarden.

Er bestaan vele, soms concurrerende, paradigma's in de internationale betrekkingen. Welk paradigma is het meest geschikt om de hedendaagse wereldpolitiek te beschrijven en te interpreteren? In dit handboek worden verscheidene van deze invalshoeken met elkaar gecombineerd, om aldus te komen tot een synthetisch model. Dat moet, enerzijds, eenvoudig genoeg zijn om de basisdynamiek van het internationale systeem te verklaren – en aldus enige prospectieve waarde te bieden. Anderzijds moet het voldoende gesofistikeerd zijn om recht te doen aan de verscheidene dimensies van dat internationale systeem.

Wat dit handboek onderscheidt van vele andere en de Gentse benadering bij de studie van de wereldpolitiek typeert, is de sterke nadruk op de historische

dimensie. Die maakt het immers mogelijk om de hedendaagse wereldpolitiek in perspectief te plaatsen. De Franse politiekwetenschappelijke traditie spreekt in dit verband van *forces profondes* in de wereldpolitiek, waardoor ordening kan geïdentificeerd worden in de schijnbare wanordelijke lukrake opeenvolging van gebeurtenissen allerhande.

In het eerste deel van dit handboek vertellen we het verhaal van het laatste decennium van de twintigste eeuw. We beschrijven de belangrijkste gebeurtenissen en trachten een rode draad daarin te ontwaren. Die rode draad blijkt het woord ‘transitie’ te zijn. De jaren negentig vormden een **transitieperiode** in de letterlijke betekenis van het woord. Tussen 1989 en 1991 was er een einde gekomen aan de bipolaire wereldorde, gebouwd rond twee ‘supermachten’, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Tussen beide heerste vijf decennia lang een permanente confrontatie, de Koude Oorlog. De Sovjet-Unie implodeerde in 1991 en daarmee eindigde de bipolaire wereldorde. Het decennium dat daarop volgde, voelde bijzonder chaotisch aan. Deze periode werd aanvankelijk omschreven als de ‘post-Koude Oorlog’. Het voorzetsel ‘post’ illustreert doorgaans dat men niet goed weet wat de essentie van iets vormt. In de jaren negentig was het inderdaad niet meteen duidelijk wat de drijvende kracht, de aandrijfmotor en de ijkpunten van de wereldpolitiek zouden zijn. Daarom kon men ook niet meteen een nieuwe naam bedenken voor wat volgde op vijftig jaar bipolaire wereldordening.

Naast ‘transitieperiode’ zullen de jaren negentig in dit handboek bovendien omschreven worden als een scharniermoment, een periode van ingrijpende, structurele veranderingen – meer dus dan gewoon een transitie van de ene naar de andere wereldorde. De term waarmee wij dit scharniermoment zullen aanduiden, is **‘systemische onzekerheid’**. Dat betekent dat op verschillende cruciale niveaus – het individu, de staat, de samenleving en het internationale systeem – de ijkpunten, de zekerheden, de vertrouwde contouren van onze omgeving ingrijpend en op hetzelfde moment aan diepgaande veranderingen onderhevig waren. Anders geformuleerd: de jaren negentig werden niet alleen gekenmerkt door het einde van de bipolaire wereldorde en van de Koude Oorlog. Onder de oppervlakte van de dagelijkse berichtgeving waren daarenboven krachten aan het werk, die op hun beurt een belangrijke invloed hebben uitgeoefend op deze transitieperiode en die ook vandaag nog mee vorm aan het geven zijn van de huidige wereldorde. Deze manier van analyseren is vreemd aan het Realistische paradigma, dat een waterdicht schot optrekt tussen buiten- en binnenlandse politiek. In dit handboek bestaat dit schot niet. Binnen- en buitenland vormen immers een continuüm, waarbij het ene overvloeit in het andere en beide elkaar beïnvloeden.

Vanaf 1997-1998 maakte de transitieperiode langzaam plaats voor een nieuwe wereldordening. In deel twee gaan we op zoek naar de bouwstenen ervan, om de dynamiek te kunnen identificeren van deze wereldorde van heden ten dage. We gaan ze omschrijven als ‘**interpolaire wereldorde**’. Ze lijkt op haar negentiende-eeuwse voorgangster, omdat ook toen een aantal grootmachten verweekeld was in een competitief spel om leiderschap, macht en invloed. Maar toch is de hedendaagse wereldorde geen kopie van die van toen, omdat we vandaag te maken hebben met een proces van mondialisering dat veel dieper grijpt dan ooit tevoren. Daarom beschreven we onze wereldorde als ‘interpolair’: multipolariteit in het tijdperk van mondialisering. De ‘interpolaire’ wereldorde van de eenentwintigste eeuw combineert met andere woorden de wetmatigheden van de klassieke multipolaire wereldorde met een verdiepte interdependentie, die voortvloeit uit de mondialisering.

We laten eerst de nieuwe grootmachten van heden ten dage de revue passerren. Net zoals in de negentiende-eeuwse multipolaire wereldorde zullen de onderlinge relaties tussen deze hoofdrolspelers ook in de hedendaagse interpolaire wereldorde de bedding vormen, waarbinnen de wereldpolitiek in de komende decennia zal vloeien. Grootmachten hebben de macht om het keurslijf te bepalen dat de onophoudelijke dynamiek aan lokale en regionale veranderingen stuurt. Ook deze laatste zullen in het handboek aan bod komen, en met name in hun relatie tot de grote mogendheden.

Deel drie ten slotte zal dieper ingaan op een aantal thema’s, die men dikwijls omschrijft als ‘*hard security*’. Dat zijn de klassieke vraagstukken van vrede en veiligheid en met de diplomatie als het mechanisme dat de wereldpolitiek draaiende houdt.

Een aantal belangrijke dimensies komt in dit handboek niet uitgebreid aan bod. Zo zal er niet grondig worden ingegaan op een aantal transnationale dynamieken van economische, financiële, ecologische en sociale aard. De nadruk zal immers hoofdzakelijk liggen op de evolutie van de mondiale machtsverhoudingen en meer in het bijzonder op de ‘geopolitieke’, de ‘harde’ machtspolitieke ontwikkelingen. Deze cursus kan daarom best gezien worden in samenhang en als complementair met die van Prof. Dries Lesage, ‘Mondialisering en Global Governance’, die zich concentreert op transnationale problemen buiten de klassieke veiligheidsdimensie, de zogenaamde ‘*soft items*’.

Dit handboek is het resultaat van collectief werk. Een aantal wetenschappelijke medewerkers van de Vakgroep Politieke Wetenschappen van de

Universiteit Gent heeft bijgedragen tot de voorliggende editie van het handboek. Dank aan Peter Debaere, Goedele De Keersmaeker, Tim Haesebrouck, Thijs Van de Graaf, Melanie Van Meirvenne en Mattias Vermeiren voor hun bijdragen bij de actualisering van deze editie. Jennifer Kesteley, Dries Lesage, Skander Nasra, Olivier Pintelon en Teun Van de Voorde leverden bijdragen tot eerdere edities van dit handboek.

Het cursusmateriaal voor de colleges bestaat uit drie componenten. Eerst is er dit handboek, dat het algemene raamwerk aanbiedt. Daarnaast zullen ondersteunende teksten ter beschikking worden gesteld voor de behandeling van specifieke thema's. Ten slotte zal in de colleges gebruik gemaakt worden van synthetiserende presentaties, die via Minerva ter beschikking zullen gesteld worden. Samen vormen ze het basismateriaal voor de colleges.

Rik Coolsaet
September 2014